

Ole Michael Selberg

Uttalemarkering i tospråklige ordbøker

Using examples drawn mainly from Norwegian, the article discusses ways of providing information on stress, tonem, vowel length, vowel quality and mute consonants either by diacritical marking of lemmas and equivalents or in separate brackets.

1 Hvor mye uttaleinformasjon behøver brukeren?

At en ordbok mangler praktisk talt all uttaleinformasjon, trenger ikke å bety at den later brukeren i stikken på dette punktet. Det finnes ganske mange språk hvor man normalt kan slutte fra skrift til uttale uten nevneverdige problemer. I en bidireksjonal finsk-polsk/polsk-finsk ordbok vil f.eks. uttaleangivelse bare unntaksvis være påkrevet.

Engelsk er et slående eksempel på det motsatte. Der er spriket mellom skrift og uttale etterhvert er blitt så stort at praktisk talt hvert eneste ord må forsynes med uttalemarkering.

De fleste europeiske språk befinner seg et sted mellom disse ytterpunktene. Det betyr at en viss uttalemarkering er nødvendig, men at den ikke behøver å ta stor plass. Det kan dreie seg om opplysninger om vokalkvalitet og stumme konsonanter, eller om prosodiske faktorer som trykk, kvantitet og tonem. I hvilken grad de sistnevnte vises i normalortografien, varierer sterkt. Mens f.eks. trykkets plass konsekvent angis i gresk, blir det i slaviske språk som russisk og bulgarsk bare markert i ordbøker og i lærebøker for ikke-innfødte. Av de syv språkene i tabellen nedenfor med et prosodisk system med minst én variabel faktor, er det bare to – tsjekkisk og nygresk – som konsekvent gjenspeiler prosodien i ortografien:

	<i>trykk</i>	<i>kvantitet</i>	<i>tonem</i>
norsk, svensk	x	x	x
engelsk, tysk	x	x	–
russisk	x	–	–
tsjekkisk	–	(x)	–
nygresk	(x)	–	–
polsk	–	–	–

Prosodiske faktorer

(Faktorer som uttrykkes i normalortografien, er satt i parentes)

2 Ulik behandling av kildespråk og målspråk

I tospråklige ordbøker som ikke er tenkt benyttet utelukkende som aktive oversettelsesordbøker for brukere med kildespråket som morsmål, er det vanlig å gi opplysninger om uttalen av de enkelte lemmaer, dersom denne ikke fremgår av skriftbildet.

Veiledning om ekvivalentenes uttale, beregnet på brukere som ikke har målspråket som morsmål, er derimot langt mindre alminnelig, til tross for at denne informasjonen er nødvendig ved muntlig tekstproduksjon. Av avgjørende betydning synes det å være hvor stor plass uttalemarkeringen vil oppta. Medfører den ingen eller en utbetydelig økning av ordbokens omfang, som avmerkingen av betoningen av russiske ord, blir den ofte inkludert; i motsatt fall utelates den i regelen.

Den lovmessighet Bo Svensén mener å kunne konstatere: «[i] tvåspråkiga sammanhang måste [. . .] uttalet av praktiska skäl ges i de ordböcker som är avsedda att användas passivt»

(Sv87:14), stemmer altså bare delvis. Å informere om tysk uttale i en ordbok der tysk er målspråk, byr f.eks. ikke på uoverstigelige problemer, og en del ordbøker til tysk omfatter da også slike opplysninger. Selv for engelsk som målspråk finnes faktisk unntak. Ett av dem er *Russian-English Dictionary* av Akhmanova, Vygotskaja o.a. (RUENG58), som prøver å vise uttalen av de engelske ordene ved hjelp av diverse tilføyde diakritika – uten dog å gå så langt som Sir William Craigie i hans «System of marks applied to the ordinary spelling of English». Når det er nødvendig, gir RUENG58 til og med etterstilte uttaleopplysninger i lydskrift. Slår man opp på på det russiske ordet for ‘ljå’ (sv. ‘lie’, da. ‘le’) i RUENG58, finner man: **кочá** II ж. (с.-х. *opyðue*) scythe [saið].

3 Innbakt og utskilt uttaleangivelse

Den beste og mest presise informasjon om uttalen får brukeren hvis uttaleopplysningene skilles ut og presenteres for seg. En slik skrivemåte er imidlertid plasskrevende, og det er derfor fristende å forsøke å legge så mye informasjon som mulig inn i selve oppslagsordet, ved å tilføye forskjellige ortografifremmede tegn over og under, foran og etter bokstavene. Denne fremgangsmåten vil vi kalle *i n n b a k t* uttaleangivelse.

All innbaking av uttaleinformasjon i selv oppslagsordet innebærer at det normale skriftbildet endres. Ordet fremtrer i ordboken med andre ord ikke helt slik som brukeren er vant til å møte det i løpende tekst. Hvor sjenerende dette virker på gjennomsnittsbrukeren, vet man vel lite om, men erfaring med diverse andre typografiske detaljer, f.eks. anvendelse av bestemte typer anførselstegn, kan tyde på at brukeren stort sett bare registrerer det som er meningsbærende eller betydningsfullt for ham. Hvis han ikke vet hva de akutte og grave aksentene i oppslagsordet betyr, overser han dem, og er han bare interessert i trykkets plassering, men uinteressert i tonelag, fester han seg ikke ved om aksenten peker mot venstre eller høyre. Det forholder seg neppe annerledes med dette enn med alle markeringene av orddelingspunkter i engelsk-amerikanske ordbøker – (f.eks. **con·ve·ni·ence**, **ex·am·ine**, **su·per·cil·i·ous**) – som ubevisst filtreres bort når denne informasjonen er uvesentlig.

4 Hva bør den innbakte uttaleangivelsen omfatte?

I det følgende hentes eksemplene fra norsk, dvs. et språk hvor samsvaret mellom skrift og uttale er langt bedre enn i engelsk, men hvor trykk, kvantitet, tonem, konsonanters stumhet og vokalkvalitet ofte vil måtte angis.

4.1. Prosodiske faktorer

For norsk bør en noenlunde dekkende uttaleangivelse vise:

- TRYKK i flerstavellesord (**kanon** har trykk på siste stavelse hvis det betyr ‘skyts’, og på første hvis det betyr ‘(kirke)lig forskrift; fortegnelse over kanoniske skrifter i Bibelen’)
- KVANTITET, når den ikke fremgår av skriftbildet (i pronomenet **man** er a’ en kort, i substantivet **man** er den lang)
- TONEM i flerstavellesord (**anklage** uttales med tonem 2 hvis det er et substantiv, og med tonem 1 hvis det er et verb)

I enstavellesord er angivelse av trykk og tonelag overflødig. Her trenges uttalemarkering bare ved avvik fra de normale kvantitetsforhold, dvs. (1) hvis kort vokal følges av én konsonant, (2) hvis lang vokal følges av flere konsonanter.

- Man kan selvsagt spørre om det er noen vits i å skjelne mellom tonem 1 (sv. ‘akut accent’) og tonem 2 (sv. ‘grav accent’) når de fleste ikke-morsmålstalende aldri lærer å realisere forskjellen i sin egen uttale – og ofte heller ikke kan høre den. Men også for den som ikke mestrer distinksjonen i praksis, kan det være av verdi å vite at verbet **anklage** uttales annerledes enn substantivet **anklage**. En ordbok som vil informere noenlunde dekkende om norsk uttale, bør derfor opplyse om tonem ved alle flerstavellesord.

4.2. Stumme konsonanter

Uttaleangivelsen bør vise stumme konsonanter i ord som **bord** [bo:r], **brød** [brø:], ettersom stumheten her ikke lar seg forutsi (jf. **sverd**, **lød**). Når den derimot er forutsigbar, som i **hjem** [jem:], **hvit** [vi:t], **deilig** [dei`li], kan markeringen sløyfes.

4.3. Vokalkvalitet

Uttaleangivelsen bør vise om 'u' og 'o' uttales lukket (som i **skuffelse**, **skog**) eller åpent (som i **skuff**, **tog**).

5 Systemer for angivelse av prosodiske faktorer

Eksisterende systemer for innbakt markering av prosodiske faktorer kan forsøksvis inndeles slik på grunnlag av markørens plassering i forhold til stavelseskjernen:

A. Foranstilt

- 1) *Normal IPA-notasjon*: angivelse av TRYKK med loddrett strek (!) foran betonet stavelse: **be'tale**
- 2) *Tonemmarkerende IPA-notasjon*: angivelse av TRYKK og TONELAG med hhv. akutt aksent (tonem 1) og grav aksent (tonem 2) foran betonet stavelse: **`lese**, **be'tale** (istedenfor grav aksent brukes undertiden hake: **˘lese**)

B. Understilt

- 1) *Forenklet Duden-notasjon*: angivelse av TRYKK med prikk under betonet vokal uten hensyn til kvantitet: **betale**
- 2) *Full Duden-notasjon*: angivelse av TRYKK og KVANTITET (vokallengde) med prikk under betonet kort vokal og strek under betonet lang vokal: **fortelle**, **betale**

C. Overstilt

- 1) *Overstilt aksentnotasjon*: angivelse av TRYKK og TONELAG med hhv. akutt aksent (tonem 1) og grav aksent (tonem 2) over betonet vokal: **betáale**, **lèse**. I de forholdsvis få tilfeller hvor en vokal har aksent også i normalortografien, som i **allé**, **idé** o.l., vises dette ved at vokalen kursiveres: **allé**

D. Etterstilt

- 1) *Forenklet etterstilt aksentnotasjon*: angivelse av TRYKK og KVANTITET med akutt aksent anbrakt: (1) etter betonet vokal når vokalen er lang: **beta'le**, **le'se**; (2) etter betonet vokal + konsonant når vokalen kort: **fortel'le**
- 2) *Full etterstilt aksentnotasjon*: angivelse av TRYKK, TONELAG og KVANTITET med hhv. akutt aksent (tonem 1) og grav aksent (tonem 2) anbrakt: (1) etter betonet vokal når vokalen er lang: **beta'le**, **le'se**; (2) etter betonet vokal + konsonant når vokalen kort: **fortel'le**
- 3) *Utvidet etterstilt aksentnotasjon*: som vanlig etterstilt aksentnotasjon, supplert med: (1) skråstrek i fugen mellom de to øverste ledd i sammensatte ord, dersom det første av disse er betonet: **før'ste/mann**; (2) markering av bitrykk, når dette ikke faller på første stavelse etter sammensetningsfugen: **før'ste/fiolí'n**.¹

➤ Til D 1, D 2, D 3: Når flere (ulike eller like) konsonanter tilsammen betegner én lyd, følger noen ordbøker som bruker etterstilt aksentnotasjon, hovedregelen om at aksenten skal plasseres etter betonet vokal + konsonant når vokalen kort: **forlen'ge**, **hotel'l**, **retus'j**.

Mer brukervennlig er antagelig følgende løsning: Når flere ulike konsonanter betegner én lyd, settes aksenten etter hele konsonantgruppen: **forleng'e**, **retusj'**, **sang'/kor**; ved geminert konsonant anbringes aksenten etter geminaten, med mindre ordet kan deles mellom de to konsonantene: **hotell'**, **tel'le**, **vann'/kran**, **van'ne**.

¹ Fugemarkrestreken kan også være også relevant for uttalen: i **u'tøy** 'øy som ligger langt ute i havet' er t'en uaspirert, i **u'/tøy** er den aspirert.

Bitrykksprikken kan brukes til å markere at en vokal etterfulgt av flere konsonanter er lang: **ber'g/a'rt**.

5.1. Diftong eller to vokaler?

I notasjoner som ikke angir trykkets plass ved et tegn anbrakt foran den betonedede stavelse, oppstår det problemer i forbindelse med ‘ai’, ‘ei’, ‘oi’, som kan representere dels diftonger, dels vokaler tilhørende forskjellige stavelser. I den fulle Duden-notasjonen, slik denne anvendes i tyske ordbøker, løses problemet ved å plassere en strek under begge vokaler dersom de utgjør en diftong: **Paranoïa**, men **paranoïd**. I forenklet Duden-notasjon kan man tilsvarende skjelne mellom **paranoïa** og **paranoïd**, slik det gjøres i NOIO93.

I den overstilte aksentnotasjonen plasserer man aksenten over den første av de to vokalene dersom de danner diftong, og over den andre dersom de uttales hver for seg og annen vokal er betonet, f.eks. **paranoïa**, men **paranoïd**. Notasjonen skjelner imidlertid ikke mellom diftongisk ‘ei’ i **fordreining** og ikke-diftongisk ‘e-i’ i **européisk**. (I brukerveiledningen til RUNO94, som anvender overstilt aksentnotasjon, sies det ingenting om behandlingen av diftonger, men praksis synes å være som beskrevet.)

Ved etterstilt aksentnotasjon må ikke-diftongisk uttale av ‘ai’, ‘ei’, ‘oi’ med trykk på i’en vises særskilt, enten slik: **paranoi’d** [o-i], eller slik: **paranoïd** [-no-i’d].

5.2. Kvantitet

Ved forenklet Duden-notasjon og overstilt aksentnotasjon må (eller bør) det i visse tilfeller informeres særskilt om vokallengde: defninitivt [-’fin:], skjebne [’je:-] (RUNO94). Opplysninger om avvikende kvantitet i hyppig forekommende prefikser som ‘an- [an:-], frem- [frem:-], gjen- [jen:-]’ osv. kan eventuelt gis i en ordboksgrammatikk, slik det er gjort i RUNO94. Dette er en økonomisk løsning, men faren for at en del brukere overser informasjonen er antagelig ganske stor.

5.3. Forenklinger

Hvis man ikke vil vise tonelag og vokallengde, bare trykkets plassering, kan man nøye seg med å avmerke avvik fra initialbetoningen. I så fall bør man avstå fra å bruke etterstilt aksentnotasjon. Å la oppslagsord med trykk på første stavelse stå umarkert, samtidig som man angir ikke bare trykkets plass, men også tonelag og vokallengde i oppslagsord som ikke har trykk på første stavelse, slik det gjøres i *Bokmålsordboka* (BO94), er inkonsekvent, fordi det fører til at brukeren får flere opplysninger om oppslagsordet når første stavelse er ubetonet enn når den er betonet. BO94 informerer om at **balla`de** uttales med tonelag 2 og **eta`sje** med tonelag 1 – men sier ingenting om tonemforskjellene i homografpar som: (1) **I bok`ser** ‘nevekjemper’ – **II bok`ser** ‘hund av tysk rase’, (2) **I set`ter** ‘typograf’ – **II set`ter** ‘fuglehund’, (3) **svei`ser** ‘fagarbeider som utfører sveising’ – **svei`ser** ‘fjøsørkter’ (sv. ‘ladugårdsförman’), ettersom disse ordene, i tråd med ordbokens prinsipper, oppføres uten aksenter, dvs. slik: **bokser, setter, sveiser**. Til forsvar for den praksis BO94 har valgt, kan det selvfølgelig anføres at brukeren ville fått enda mindre informasjon hvis ordboken i oppslagsord med trykksvak førstestavelse hadde brukt en notasjon som bare viste trykkets plass og ikke sa noe om tonem og vokallengde. Det kan imidlertid neppe herske tvil om at det eneste *konsekvente* ville være å skrive enten: (1) **balla`de, I bokser, II bokser, eta`sje, I setter, II setter**, eller: (2) **balla`de, I bok`ser, II bok`ser, eta`sje, I set`ter, II set`ter**.

5.4. Hører den overstilte aksenten til i ordet eller ikke?

Ved overstilt aksentnotasjon eksisterer det muligens en viss forvekslingsfare når kildespråkets normalortografi også bruker aksenter. Da kan det by på problemer for brukeren å avgjøre om aksentene er en uttalehjelp, tilføydd av ordboksredaksjonen, eller en del av ordets normale skrivemåte. I RUNO94 unngås, som allerede nevnt, problemet ved at vokaler som har aksent også i normalortografien, kursiveres.

∞ Et språk med utbredt bruk av ortografifremmed overstilt aksentnotasjon i ordbøkene er italiensk. I de fleste italienske ord ligger trykket på nest siste stavelse, men en del ord (eller ordformer) har trykk på tredjesiste stavelse, og noen på siste. I rettskrivningen angis trykket bare ved de flerstavellesordene som har sluttbetoning: *città, perché*. Dessuten brukes aksent i enkelte enstavellesord for å skjelne mellom homografer: *sé* ‘seg’, *se* ‘hvis’.

I ordbøker fra italiensk til andre språk er det ganske vanlig å vise trykk ved å sette til aksenter som ikke finnes i rettskrivningen. Munksgaards italiensk-danske ordbok (ITDA96) aksentuerer f.eks. alle ord med mer

enn én stavelse. Ved *a*, *i* og *u* brukes alltid accent grave: **àsino**, **ìndice**, **ùndici**, ved *e* og *o* brukes accent grave når vokalen uttales åpent og accent aigu når den uttales lukket: **vérde**, **sèmpre**, **sòldo**, **sóle**.

I praksis er forvekslingsrisikoen i dette tilfellet neppe særlig stor, for brukeren kan gå ut fra at alle aksenter som ikke står over en vokal i siste stavelse, er tilføyd av ordboksforfatterne og altså fremmede for normalortografien. Enkelte enspråklige italienske ordbøker foretrekker allikevel å gi opplysningene om trykk og vokalkvalitet adskilt, i en hakeparentes etter oppslagsordet: **asino** [à-]; **indice** [in-]; **soldo** [sòl-]; **sole** [só-], til tross for at denne fremgangsmåten er mer plasskrevende.

5.5. Typografiske problemer ved over- og understilling

Typografisk kan både over- og understilte diakritika volde vanskeligheter — de overstilte i forbindelse med ‘à’, de understilte ved bokstaver som har underlengde. Hvis man bruker dem, må man påse at akutt og gravis ikke havner i ringen over ‘à’ (jf. artiklene om **слеза** og **настоящее** i RUNO94), og at en prikk under ‘y’ ikke smelter sammen med underlengden og blir nærmest uleselig (jf. oppslaget **stereotyp** i NOIO93. Man kan lure på om Duden-notasjonen ikke ville sett annerledes ut hvis ‘y’ hadde vært en vanlig bokstav på tysk!

5.6. Stumme konsonanter og vokalkvalitet

Stumme konsonanter kan markeres med

1. en prikk under konsonanten: **bord**
2. kursivering av konsonanten: **bord**

Åpen uttale av vokalene ‘u’ og ‘o’ kan markeres:

3. innbakt med prikk under vokalen: **post**, **skuff**²
4. i uttaleparentes: **post** [-à-], **skuff** [-o-]

Løsning 3 er utelukket ved Duden-notasjon. Løsning 1 kan kombineres med Duden-notasjon, men kombinasjonen vil antagelig virke forvirrende på brukerne, ettersom betydningen av understilt prikk i så fall avhenger av om den opptrer under en vokal eller en konsonant. Den samme innvendingen gjelder også for en kombinasjon av løsning 1 og 2 utenfor Duden-notasjon.

Dersom man ikke bruker Duden-notasjon og ønsker at all informasjon skal gis innbakt, synes det fornuftigste valg å være en kombinasjon av løsning 2 og 3.

6 Utskilt uttaleangivelse

Ikke all uttaleangivelse kan bakes inn i lemmaet eller ekvivalenten. I en del tilfeller kan det være nødvendig å opplyse særskilt om uttalen. Som regel plasseres uttaleinformasjonen da i hakeparentes etter ordet eller ordene den gjelder, og gis enten i en ortografisk transkripsjon eller med (delvis) bruk av lydskrift: **seksten** [sei`sten], *i like måte* [i li`ge må`de]. Ofte utelates da de deler av ordet hvor uttalen er normal: **kei`ser** [k-], **pensjonis`t** [pang-] (eller [paŋ-]).

6.1. Uttalemessige uregelmessigheter i bøyde former

Opplysning om uregelmessigheter som bare gjelder uttalen, kan gis i uttaleparentes etter bøyingsangivelsen eller bøyingskoden, som vist i eksemplene 1–8 nedenfor. Må oppslagsordets bøyning oppføres eksplisitt, kan eventuelle uttalemessige avvik markeres innbakt i de bøyde formene på vanlig måte (jf. eks. 1 nedenfor). Markering av stum konsonant i slike tilfeller forutsetter allikevel bruk av uttaleparentes, dersom ordboken bruker kursivering både for stumme konsonanter og for eksplisitte bøyingsformer:

- 1) **far** fa`ren, fe`dre; **mor** mo`ren, mo`dre o.l.
- 2) **profes`sor** m1 [-o`rer]
- 3) **blomst** m1 [blåm`ster]; **ert** I m1/f [ær`ter]; **geit** f1 [jei`ter] o.l.
- 4) **finger`er** -en, fing`re; **skul`der** -en/(-dra), skul`drer el. skul`dre

² Dette er en utradisjonell løsning.

- 5) **god** α_1 [g α , g α tt, g α (d)e]
 6) **lik** α_1 [lik't]; **ha'rd** α_1 [har't]
 7) **le'se** ν_2 [le'ser]; **le've** *le'ver, lev'de* el. *le'vet*[△]

Avviksmarkeringen ovenfor legger til grunn at en lang vokal normalt ikke forkortes når det legges bøyningendelser til et ord: *myk, mykt* (jf. eks. 6 ovenfor); *tale, talte, talt* (jf. eks. 7 ovenfor). Når det gjelder trykk og tonelag viser den avvik fra følgende normalttilstand:

Substantiver: Bestemt form entall har samme tonelag som den ubestemte form: *hest, hes'ten* (jf. eks. 1 ovenfor). Et enstavelssubstantiv som danner flertall på *-er*, har normalt dobbelt tonelag i flertall: *hest, hes'ter* (jf. eks. 3 ovenfor). Et flerstavelssubstantiv som danner flertall på *-er*, har normalt samme trykk og tonelag i flertall som i entall: *mang'el, mang'ler; rid'der, rid'dere* (jf. eks. 4 ovenfor).

Verb: Når infinitiv av et usammensatt verb har dobbelt tonelag, er enkelt tonelag i presens normalt dersom verbet er sterkt: *bry'ter, fal'ler, sit'ter*, men unormalt dersom det er svakt: *dre'per, le'ser, le'ver, set'ter* o.l. Som svake regnes i denne forbindelse alle verb der preteritum ender på *-et* (med mindre *-et* hører til verbets stamme, som i *slet*), *-te*, *-(d)de*; som sterke regnes alle øvrige verb.

Å informere systematisk om den slags uregelmessigheter kan virke omstendelig, men i en ordbok som opplyser om trykk, tonem, kvantitet, vokalkvalitet og konsonanters stumhet i selve oppslagsordet, ville det være inkonsekvent å overse dem.

6.2. Uttaleangivelse ved forkortelser

Forkortelser kan være av to slags:

- 1) *de egentlige forkortelser*, som ved høytlesning alltid erstattes med det de står for, f.eks. 'osv.' (uttalt «og så videre»), 'etc.' (uttalt «et cetera»)
- 2) *forkortelsesord* (initialord), som ved høytlesning leses som de skrives, idet de uttales
  - a. som vanlige ord, f.eks. 'NATO [na'to]'
  - b. som sekvenser av bokstavnavn, f.eks. 'UB' [u`-be]
  - c. dels om vanlige ord, dels som sekvenser av bokstavnavn, f.eks. 'SAS' [sass el. ess-a-ess'].

Ved forkortelsesord bør uttalen alltid vises i uttaleparentes (altså: 'NATO [na'to]', ikke NA'TO!). Fravær av uttaleparentes etter et forkortelsesoppslag forteller da at forkortelsen skal leses som det som står i parentes etter likhetstegnet, f.eks.: **osv.** (= **og så videre**) itd. (= i tak dalej).

7 Paradigmatisk og syntagmatisk prosodi

Som regel opplyser ordbøker bare om paradigmatisk prosodi, dvs. om trykk og tonelag når et leksem opptrer isolert. I visse tilfeller, f.eks. ved mer eller mindre faste forbindelser av verb og adverb, utgjør imidlertid flere leksemer en prosodisk enhet. Setningen «hun drog til Nils» kan, avhengig av prosodien, bety: (a) 'hun reiste til Nils', (b) 'hun slo til Nils'. Her kunne det være ønskelig å markere for brukeren at i betydningen 'slå' blir **dra til** uttalt [dra-til'] eller [dra`-til], ikke [dra'-til]. Dette kunne eventuelt gjøres med notasjoner som **dra til'** eller **dra 'til**. Hensynet til enkelthet taler likevel for å sløyfe den slags opplysninger om syntagmatisk prosodi.

Litteratur

BO94: *Bokmålsordboka*. av M. I. Landrø, B. Wangensteen m.fl. Oslo 1994

ItDa96: *Italiensk-dansk ordbog*. av G. Boysen, E. Strudsholm København 1996

NoIO93: *Norsk illustrert ordbok*. av T. Guttu. Oslo 1993

RuEng58: *Russian-English Dictionary*. av V. Akhmanova o. a. Moskva 1958

RuNo94: *Russisk-norsk ordbok*. av V. Berkov. Oslo 1994

Sv87: Bo Svensén *Handbok i lexikografi*. Stockholm 1987